

Vi følger udviklingen i månederne op mod befrielsen, hvor kampen blev skærpet, og flere Staal-folk var mål for modstandsbevægelsens likvideringer. En del flyttede ind på Politigården af frygt for at blive skudt, og flere Staal-folk skiftede side i foråret 1945 og gik ind i illegale politigrupper.

Ved retsopgøret fik gruppens medlemmer hårde straffe: Fra tre års fængsel for et par måneders registreringsarbejde over 10, 12, 14 års til 16 års fængsel for deltagelse i politimæssig virksomhed for tyskerne og for tortur. Kun én mand med tilknytning til Staal-gruppen, „Lille-Jørgen“, blev henrettet. Til trods for de hårde fængselsstraffe kom ingen Staal-folk til at sidde tiden ud. I 1951 var den sidste løsladt.

Sluttelig giver bogen en kollektiv profil over Staal-gruppen, som næsten udelukkende bestod af overbeviste nazistiske politifolk, alle stærkt antikommunistiske. Mange var fra et tidligt tidspunkt i besættelsen klar til at indgå helhjertet i tysk politiarbejde og var hvervet til Abwehrs efterretningsarbejde længe før dannelsen af Svend Staal-gruppen.

Kilderne til bogen er hovedsagelig materiale indsamlet på Politimuseet til en særudstilling i 2004 og retsopgørmateriale i Rigsarkivet. Til trods for, at der for flere perioder ikke findes samtidigt kildemateriale, der belyser de nazistiske betjentes arbejde, er det lykkedes forfatterne på baggrund af retsopgørets forhørsrapporter at afdække væsentlige nye sider af gruppens arbejde.

Forfatterne konkluderer således, at Staal-gruppen ikke kan betegnes som en terrorgruppe, da der ikke er beviser for, at gruppen har udøvet terrorvirksomhed eller har begået drab, ligesom det ikke med sikkerhed kan fastslås, om de indsamlede informationer faktisk har afstedkommet arrestationer.

Bogen er udstyret med litteraturliste, et udmærket navnerregister og et fyldigt noteapparat, men det er irriterende, at der ved henvisningerne til retsmaterialet ikke anføres sags- og pakkenummer. Det gør det reelt umuligt at lokalisere de omtalte dokumenter i arkiverne.

Peter Birkelund

| ROSANNA FARBØL: *Koldkrigere, medløbere og røde lejesvende. Kampen om historien*, Gads Forlag, København 2017, 303 s., 349,95 kr.

Hvad er den vigtigste begivenhed i danmarkshistorien? Hvis vi anlægger den norm, som de fleste af os lever under i vores daglige arbejde, at kun det målelige er vigtigt, må kampen stå mellem 1864 eller Besættelsen. Det er de historiske begivenheder, der er skrevet mest om i alle

tænelige genrer (og tillige visualiseret flest gange). Men Den Kolde Krig har de seneste årtier sprintet sig ind på en sikker tredjeplads, og måske vil den ad åre overhale konkurrenterne?

Når Den Kolde Krig har fået en så prominent position, er en hovedforklaring, at krigen, der aldrig blev varm, efter sin afslutning blev inddraget i heftige debatter, der ikke så meget handlede om fortiden som om nutiden og fremtiden. Det er den bærende påstand i Rosanna Farbøls bog. Den er selvfølgelig ikke ny, men med Farbøls grundige analyse er påstanden ikke blot blevet dokumenteret. Den har fået mere dybde, er blevet tilsat flere nuancer og placeret i større kontekster – uden at fremstillingen har mistet kant. Farbøl skriver overordentligt godt og skåner ingen: Der er næppe nogen af de mange politiske aktører, hvis positioner hun dissekerer undervejs, der kommer ud af det analytiske syrebad i de skinnende ridderrustninger, som man kan have nogle af dem mistænkt for at se sig selv i. At bogen er så vellykket, skyldes i høj grad også de valgte teoretiske og metodiske udgangspunkter. Med valget af et historiebrug-udgangspunkt bliver analysen af, hvordan fortiden bruges, tydeligt forbundet med en hvorfor-erkendeinteresse (som har det med at blive uskarp i mange erindringshistorisk anlagte analyser). Hertil kommer brugen af *fortælling* som analytisk begreb, der fungerer som en fin organiserende ramme. Analysen løftes også perspektivrigt ud af den snævre nationale ramme gennem en afsluttende sammenligning med bearbejdelsen af Den Kolde Krig i Norge og Sverige.

Bogen er en bearbejdet udgave af Farbøls ph.d.-afhandling fra Aarhus Universitet. Bearbejdelsen er mest synlig ved, at det klassiske indledende kapitel af en afhandling, der gør rede for teoretiske og metodiske udgangspunkter, er flyttet om bag i bogen, vel sagtens ud fra en forestilling om, at dér vil det ikke genere den alment interesserede læser, samtidig med at faghistorikerne kan vurdere fremstillingens teoretisk-metodiske forankring. Det er en fin løsning. Måske er bogens mange billeder også en del af bearbejdelsen af afhandlingen til bogform. Det er i så fald mindre vellykket. Trods illustrationerne er der tale om en udelukkende tekstbaseret analyse og fremstilling. Kun en enkelt gang vover Farbøl sig ud i noget, der ligner billedanalyse (gemt i note 444), og bogens mange billeder bruges med en enkelt undtagelse (s. 167) mest som påskud for i billedteksterne at supplere brødtekstens fremstilling.

Bogens første del fremanalyserer tre konkurrerende fortællinger om Danmark i Den Kolde Krig. Den første er *konfliktfortællingen* om koldkrigen som en systemkonflikt, hvor fortællingens danske helte (de borgerlige) stod vagt om frihed og demokrati over for ydre, men ikke mindst indre fjender, der gik Sovjetkommunismens ærinde enten direkte (som røde lejesvende) eller indirekte ved systematisk at forsøge

at slippe afsted med at „punch below one's weight“ i den globale konflikt. Her er fremstillingen skarp og præcis, men ikke egentlig nybrydende.

Det er til gengæld originalt og frugtbart, når Farbøl over for denne fortælling ikke opstiller en, men hele to andre. Den første kalder hun *protestfortællingen*, der som udgangspunkt gør truslen om atomar udslættelse til Den Kolde Krigs omdrejningspunkt (suppleret med Nord-Syd-konflikten). Her er skurken altså de atomare oprustere (især USA), og heltene forsøger at kæmpe for nedrustning og fred (og frihed og lighed på globalt plan). Dette er venstrefløjens fortælling (som Farbøl i afhandlingen kaldte *apologifortællingen*, og hvor hun skylder læseren mere forklaring på skiftet i benævnelse, end den hun leverer i note 41: Der er ganske markant forskel i valør mellem protest og apologi).

Den sidste fortælling er *konsensusfortællingen*. Det er socialdemokraternes og de radikales fortælling, der, som Farbøl skriver, er „lav-profileret, pragmatisk og defensiv“ (s. 45), men som også på centrale områder læner sig op ad konfliktfortællingen: Det handler om at forsvare vestlige værdier, og derfor er billedet af Sovjetunionen også kritisk. Men det handler også om fred og nedrustning, og derfor læner fortællingen sig tillige op ad protestfortællingen. Fortællingen har imidlertid en rød tråd: Her forstås den danske „koldkrigspolitik som helt igennem solid, fornuftig og afbalanceret“ (s. 46); der er altså i høj grad tale om en systemloyal fortælling, hvilket, som Farbøl anfører, jo ikke er overraskende, al den stund, socialdemokraterne og de radikale havde del i regeringsmagten under det meste af Den Kolde Krig.

Opstillingen af ikke én, men de to konkurrerende fortællinger til konfliktfortællingen betyder, at den traditionelt regeringsbærende del af centrum-venstre vrides ud af den sort-hvid optik, som konfliktfortællingen placerer dem i. Det er godt set, men konsensusfortællingens indbyggede nuanceringer betyder naturligvis også, at den – modsat de to andre – ikke er så let at sætte på politisk slagordsform. Den har et ganske svagt plot. Det har konfliktfortællingen til gengæld ikke. Den er en klassisk *romance* – altså en fortælling om helten, der efter mange fortrædeligheder sejrer – der er et af de fire klassiske plots eller litterære arketyper, som den canadiske litterat Northrop Frye opstillede, og som takket være Hayden White også nåede frem til os historikere. Til andre forklaringer på, at konfliktfortællingen har stået så stærkt, kunne man overveje at lægge, at det simpelthen er fortællingen med det mest attraktive plot. Så langt tager Farbøl ikke sin fortællingsanalyse, men mindre kan bestemt også gøre det.

Bogens anden del analyserer, hvordan referencer til Den Kolde Krig er indgået i dansk udenrigspolitik fra Murens fald og frem til 2015 (samtidig med at Farbøl leverer et overblik over centrale dele af

dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik i perioden). Det analytiske afsæt tages i en skelnen mellem to former for brug af historien: Den kan være legitimerende ("man bruger historie med det formål at ... skabe politisk handling"), eller den kan være handlingsskabende ("aktører opfatter problemstillinger og handlemuligheder som bestemt af fortidige hændelser") (s. 67). Det er den anden betydning, der sætter den samlende overskrift ("Den Kolde Krig som udenrigspolitisk kompas"), og det formuleres også ganske utvetydigt: „De borgerlige partier anvendte ufortrødent konfliktfortællingen både som orientering og handlingsanvisende i hele perioden fra Murens fald til krigen mod terror“ (121). Det er imidlertid diskutabelt, om Farbøl faktisk dokumenterer det. Hun fremdrager mange eksempler på politiske aktører, som i forskellige, men altid *offentlige* retoriske situationer argumenterer for handling med referencer til fortiden. Det kan man vælge at kalde handlingsanvisende, men vel kun i betydningen: *handlingsopfordrende*. Om det var konfliktfortællingen, der fik Anders Fogh Rasmussen til at gå i krig (altså om fortidsforståelsen blev *handlingsbestemmende*), kan man ikke slutte ud fra det kildemateriale, som Farbøl bruger. Til gengæld demonstrerer hun den legitimerende brug af historien aldeles overbevisende.

Det er påfaldende, hvor tæt de tre fortællinger om Den Kolde Krig, som fremanalyseres i bogens første del, spejler de tre velkendte skoler i koldkrigsforskningen: traditionalister, revisionister og post-revisionister. Det reflekterer Farbøl overraskende nok ikke systematisk over, men berører det indirekte i bogens tredje del, hvor hun påpeger, at kritikken af Gads *Koldkrigsleksikon* for at viderebringe en konsensuspræget forståelse må ses „som en anke mod den postrevisionistiske grundholdning“ i værket (s. 134). Under overskriften „Historikernes Kolde Krig“ afdækker Farbøl i en fin og systematisk analyse samspillet mellem politik og historievidenskab i forståelsen (og brugen) af Den Kolde Krig. Her bliver det sriben af statsligt bestilte udredninger fra DUPI's redegørelse i „Thulesagen“ (1995-97) til Center for Koldkrigsforskning (2006-14), der er den centrale analysegenstand. Konklusionen bliver ikke så overraskende, at „redegørelserne er et klart udtryk for en aktiv historiepolitik“, hvor politikere „har søgt at udnytte den videnskabelige forskning“ til at fremme deres egen interesse i nutiden (s. 185). Men Farbøls analyse fremhæver også, at det samlede billede må nuanceres: DUPI- og PET-undersøgelserne blev udløst af skandaler og var i betydelig grad tænkt som syltekrukker, mens DIIS- og CFK-undersøgelserne var „resultater af 2000'ernes kulturkamp med tilhørende eskalering af den historiepolitiske kamp“ (s. 185).

Det er en central indsigt for at forstå, hvorfor receptionen af de fire store undersøgelser blev så forskellig. DUPI-redegørelsen sank politisk

som en sten ved offentliggørelsen. I Farbøls overbevisende læsning i høj grad, fordi udrederne havde tolket kommissoriet, så sagen om a-våben på Grønland blev forstået i en bred historisk kontekst – som viste sig at demontere redegørelsens politiske sprængkraft i 1997. Helt anderledes gik det, da DIIS afleverede sin digre redegørelse i 2005. Uden hun skriver det ligeud, synes Farbøl at mene, at DIIS-forskerne forsøgte at gentage deres forgængeres kunststykke med at lave en udredning, hvis faglighed var uangribelig og derfor ikke ville blive genstand for politisk strid (ud over omfanget fremhæver Farbøl afhandlingens knudrede sprog og tunge teoretiske ramme (s. 162)). Men det lykkedes ikke, præcis fordi redegørelsen i sin ophavssituation var „en del af et større politisk opgør om historien“ (s. 161). Mange og magtfulde kritikere råbte højt og næsten som prinsessen i eventyret: „Dur ikke. Væk!“ for at give plads til næste bejler til rollen som en historievidenskabeligt funderet version af konfliktfortællingen. Den plads blev taget af Center for Koldkrigsforskning, som leverede varen til opdragsgivernes fulde tilfredshed. Med den store *Ulve, får og vogtere* (2014) fik de nu fodnoter på noget, som de vidste i forvejen (for at parafasere Henning Poulsens maliciøse kommentar i en anmeldelse for snart mange år siden).

I debatten blandt historikere om de mange statslige udredninger har spørgsmål om forskningsfrihed og om, hvorvidt historikere har ladet sig spænde for politiske projekters vogne, været centrale. Som Farbøl tørt konstaterer, har det sidste været en tovejsproces: Udredningerne har finansieret masser af forskning (s. 184). Historien, som Farbøl afdækker, har også en anden, vigtig pointe: Trods tusindvis af tættrykte sider viser forløbet, at det ikke er historikere, der har sat dagsordenen eller lukket diskussionen. Som hun skriver om modtagelsen af DIIS-redegørelsen i Folketinget: Den „fungerede [hovedsageligt] som reservoir, hvorfra citater og konklusioner selektivt kunne inddrages, når en taler mente at kunne bruge dem som belæg for en påstand. Overordnet må konklusionen være, at forskningen ikke havde rykket ved positionerne“ (s. 169).

En sørgelig, men desværre nok rigtig konklusion. Man kan frygte, at den samme skæbne vil overgå Farbøls bog, når det gælder meningsdannelsen om Den Kolde Krig og bredere forholdet mellem politik og historie. Til gengæld bør bogen vinde stor udbredelse blandt samtids-historikere og de mange historikere, der interesserer sig for historiebrug. På begge felter har Farbøl leveret en rosværdig pionerindsats.

Nils Arne Sørensen